

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

Надзор на консолидирана основа

Маргарита Пранджева

Април 2001 г.

ДИСКУСИОННИ МАТЕРИАЛИ

DP/17/2001

ДИСКУСИОННИ МАТЕРИАЛИ

Редакционен съвет:

Председател: Гарабед Минасян

Членове: Румен Аврамов

Георги Петров

Секретар: Людмила Димова

© Българска народна банка, април 2001 г.

ISBN 954 – 9791 – 45 – 9

Прието за печат на 16 януари 2001 г.

Отпечатано в Полиграфична база на БНБ.

Материалите отразяват гледищата на своите автори и не ангажират позицията на БНБ.

Мненията си изпращайте до:

Отдел „Печатни издания“

Българска народна банка

пл. „Княз Александър Батенберг“ № 1

1000 София

Тел.: (+ 359 2) 9145 1351, 9145 1271, 981 1391

Факс: (+ 359 2) 980 2425, 980 6493

e-mail: Dimova.L@bnb.org

www.bnb.bg

Съдържание

Общ поглед към надзора на консолидирана основа	5
Обхват на консолидацията и надзор на консолидирана основа	7
Законодателна основа в европейските страни и у нас	10
Цели и задачи	12
Принципи и методи	14
Обекти на консолидиран надзор	16
Количествен и качествен надзор на консолидирана основа	20
Основни рискове, наблюдавани на консолидирана основа	22
Състояние и проблеми на надзора на консолидирана основа в България	24
Литература	27

Резюме. В материала последователно се разглеждат обхватът на консолидацията и надзорът на консолидирана основа. И докато консолидацията е процес на подготвяне на финансовата информация за една група предприятия, така че тя да изглежда като едно предприятие, то надзорът на консолидирана основа, осъществяван чрез надзорните регулации за ранно предупреждение, може да се прилага с ограничен обхват според националните различия на отделните държави.

Направено е сравнение между българското и европейското банково законодателство по отношение на обхвата и приложението на надзора на консолидирана основа, без да се цели изчерпателност. В подкрепа на основната цел на доклада да се подготвят икономическите субекти за съществуващите проблеми в българската икономика, схематично са очертани насоките за адекватното им решаване.

Маргарита Пранджева е главен инспектор по банков надзор в дирекция „Надзорна политика и методология“ на управление „Банков надзор“ на БНБ.

Авторката изказва благодарност за оказана консултативна помощ от доц. Катерина Караиванова, Стопански факултет на СУ „Климент Охридски“. Специална благодарност на Росен Грозев, бивш юрисконсулт в дирекция „Правна“ към БНБ, за оказаната подкрепа да се напише този материал. Също така благодарни са ас. Елеонора Станчева, катедра „Финанси и счетоводство“, Стопански факултет на СУ „Климент Охридски“, и на колегите от „Банков надзор“ за техните коментари и съвети.

Допуснатите грешки в този материал са изцяло на автора, а всички бележки и критики ще бъдат посрещнати с благодарност на адрес e-mail: Prandjeva.M@bnbank.org.

Общ поглед към надзора на консолидирана основа

Непрекъснато нарастващият процес на глобализация и новата подвижност на свободно плаващия локално необвързан капитал¹ създават предпоставки за установяване на трайна тенденция на сливания и вливания между мултинационални компании, както и придобиване на големи пакети от акции в различни дружества с регионално значение. Тенденцията се поддържа и от нарастващата конкуренция на финансовите пазари, като свободното движение на капитали вече не се сблъсква с реалните граници на отделните държави, а единствено с установени регулативни ограничения в икономиките им. Тези световни процеси водят до създаването на сложни по форма структури, които включват различни видове дейности – от финансови до производствени.

Най-динамични са промените във финансовите пазари и това насърчава дружествата да създават вертикално и/или хоризонтално сложни структури, обединяващи банкова, застрахователна и инвестиционна дейност. Появяват се финансови холдингови компании, холдингови компании със смесена дейност или финансови конгломерати. Като резултат от тези световни процеси, за се избегне двойното отчитане на капитала в тях и да се запази стабилността на финансовата система както на регионално, така и на глобално ниво, възниква необходимост от адекватно развитие на надзорната дейност, нейното усъвършенстване и ефективно приложение.

Надзорът на консолидирана основа е едно от съвременните постижения при регулирането на финансовия пазар, прилаган винаги към група от дружества, в която поне едно от тях е кредитна и/или финансова институция (по българското законодателство понятието „банка“ е аналог на кредитна институция). Докато под понятието „надзор“² се разбира процес на наблюдение, оценяване и въздействие върху кредитните и финансовите институции с оглед прилагането на определен набор от стандарти за регулиране, то под дефиницията „консолидиран надзор“² следва да се раз-

---

Материалът е представен на организираната от Стопанския факултет на СУ „Климент Охридски“ със съдействието на фондация „Конрад Аденауер“ Трета конференция по проблемите на икономиките в преход „Европейските измерения в икономиката и управлението на страните в преход“, София, 17 – 19 ноември 2000 г.

¹ Бауман, Зигмунт. Глобализацията. Последници за човека, 1999, изд. ЛИК.

² Директива на Съвета на ЕО 83/350/ЕЕС от 13 юни 1983 г. за надзора на кредитните институции на консолидирана основа, Official Journal L193, 18.VII.1983.

бира надзорна оценка от компетентните власти на финансовото състояние на кредитна институция в група с различни видове дейности.

Консолидираният надзор е следователно специфична страна от най-важните дейности на банковия надзор, който се прилага едновременно с надзора върху отделната кредитна институция.

Консолидираният надзор трябва да се разграничава и от счетоводната консолидация, въпреки че се вземат под внимание годишните и консолидираните счетоводни отчети, изготвени от дружествата.

Друга отличителна черта е разграничаването на консолидирания капитал, който се използва за надзорни цели и към който се отнасят определени приспадания, задължителни според капиталовите изисквания, от капитала, изчислен на индивидуална основа, за отделната единица от дадена група.

Надзорът на консолидирана основа е допълнително средство за осъществяване на банков надзор върху институция с кредитна или финансова дейност в рамките на дадена група. Той представлява изчерпателен, всеобхватен подход за наблюдение и оценка. Възниква в отговор на непрекъснато развиващия се банков бизнес и посредством него се оценява финансовото състояние на цялата група. Консолидираните отчети за надзорни цели обхващат дейности, които се определят от структурата на групата и включените в нея дружества, като по-често те са чисто банкови или в комбинация с инвестиционни (за по-слабо развитите пазари). За развитите пазари консолидираните отчети за надзорни цели освен споменатите обхващат и застрахователни дейности. Разделянето на „слаборазвити пазари“ и „развити пазари“ е пряко свързано с наличието на холдингови структури и финансови конгломерати, както и с развитието на надзорната дейност и правомощията на надзорните органи. Поради оскъдната информация по отношение на финансовите структури в страната може да се счита, че във финансовия ни сектор преобладават предимно дъщерни дружества на чуждестранни банки и няколко български банки майки с ограничен брой и размер съучастия във финансови и нефинансови дружества.

Обхват на консолидацията и надзор на консолидирана основа

Консолидацията е процес на подготвяне на финансово-счетоводната информация за една група предприятия, така че тази информация да представя групата като едно предприятие.

Консолидацията се извършва винаги от дружеството майка и обхваща дружествата, които са под неин контрол. Това са всички дъщерни дружества, в които дружеството майка пряко или непряко притежава повече от половината от капитала и гласовете им. При извършването на консолидацията, съответно изготвянето на консолидираните финансово-счетоводни отчети, главно място заема степента на контрол, който дружеството майка упражнява върху предприятията, в които има съучастия. В литературата се срещат различни дефиниции за контрол, но ние ще се спрем на една от най-популярните, посочена в Международен стандарт 27 „Консолидирани счетоводни отчети и отчитане на инвестициите в дъщерни предприятия“. И така под контрол се разбира³ „властта да се ръководи финансовата и оперативната политика на едно предприятие така, че да се извличат изгоди в резултат на дейността му“. Това са всички случаи, при които дружеството майка притежава половината и повече от капитала и гласовете на друго дружество. Съществуват изключения, при които в дадено дружество има пълен контрол, независимо че съучастията на дружеството майка е под 50%. Когато майката притежава власт над повече от половината гласове по силата на договор между отделните инвеститори тя може да назначава и освобождава мнозинството от членовете на управителния орган или притежава властта да ръководи финансовата и оперативната дейност на това дружество по силата на договор.

В българската нормативна база при определяне на групата за консолидиране за надзорни цели изключение представляват застрахователните **дъщерни** дружества, които са обект на други надзорни регулации.

В обхвата на консолидацията се включват дружествата, в които майката има значително влияние и които не са дъщерни дру-

---

³ Международни счетоводни стандарти, МСС 27 „Консолидирани счетоводни отчети и отчитане на инвестициите в дъщерни предприятия“, 1999, изд. „Форком“.

жества, нито част от съвместно предприятие (*joint venture*). Тава са т. нар. асоциирани (присъединени) дружества. В МСС 28 „Отчитане на инвестициите в асоциирани предприятия“ **значително то влияние** се дефинира като „право на участие при вземането на решения, свързани с финансовата и оперативната политика на предприятието, в което е инвестирано, но не и контрол или съвместен контрол върху тази политика“⁴. Обикновено това са дружества, в които банката майка има съучастие между 20 и 50% от капитала и притежава в съответния диапазон права на глас.

И тук извън обхвата на надзора на консолидирана основа попадат всички асоциирани дружества, чиято дейност не съвпада с основната дейност на дружеството майка, т. е. промишлените предприятия и застрахователните дружества.

Консолидация се прилага и по отношение на дяловите участия в смесени предприятия. Според дефиницията, посочена в МСС 31 „Счетоводно отчитане на дялове в смесени предприятия“ „смесено предприятие е договорно взаимоотношение, по силата на което две или повече страни се заемат със стопанска дейност, която подлежи на съвместен контрол“. Съвместните дружества, обикновено под формата на *joint venture* или консорциум, са юридически независими институции, присъединени към страната, където техните основни операции се управляват и контролират от две и повече предприятия майки. Докато моделът на акционерния състав може да осигури ефективен (пълен) контрол на една институция майка спрямо други миноритарни участия, съвместните дружества са най-вече типични с това, че представляват набор от миноритарни акционери. Съществуването на смесено предприятие е възможно в случаите на договорно споделяне на контрола върху стопанската му дейност, т. е. при наличие на **съвместен контрол**. Отчетите на консолидирана основа се изготвят в зависимост от процентното участие в капитала и правото на глас, което упражнява всеки инвеститор.

При надзора на консолидирана основа, осъществяван чрез надзорните отчети по регулациите за ранно предупреждение, всеки инвеститор поема частта от рисковете, които възникват, до размер, съответстващ на дела му.

⁴ Международни счетоводни стандарти, МСС 28 „Отчитане на инвестициите в асоциирани предприятия“, 1999, изд. „Форком“; Consolidated Supervision, workshop paper, Oct. 19 – 21, 1998, Hungary; Workshop on Consolidation of Banks Accounts and Banking Supervision on Consolidated Basis, May 24 – 28, 1999, Austria.

В европейската практика съществуват **дружества за спомагателна банкова дейност**, които се включват в обхвата на консолидираните финансово-счетоводни отчети и които към момента нямат аналог в страната ни.

Консолидираните финансово-счетоводни отчети обхващат и всички дружества, дъщерни и асоциирани, които са разположени в други страни. В европейската практика съществува деление между страни – членки на Европейския съюз, към които се прилагат общите принципи на консолидацията, като в тези страни до известна степен е постигнато уеднаквяване на отчитането и контрола. Към страните, които не са членки на Европейския съюз, са заложени по-рестриктивни изисквания поради съществуващите различия както в законодателството, така и по отношение на мерките и начините за прилагане на надзорни регулатори за ранно предупреждение.

За по-ефективното прилагане на тези принципи основно място заема обменът на информация между отделните надзорни институции в различните държави. Той се осъществява чрез подписване на двустранни споразумения при равнопоставеност на ефективността на надзорните дейности. В българското банково законодателство съществува изискване за сключване на такъв тип споразумения между отделни държави, засегнати от процеса на консолидация. Необходимо е да бъдат разработени разпоредби, в които да се определи периметърът на обмена на информация и отговорностите на надзорните органи.

Консолидацията може да се извършва по вертикала на структурата на групата, когато в нея са включени отделни подгрупи. Обикновено това са банкови подгрупи, които могат да бъдат определени в рамките на финансова или смесена холдингова компания. Когато съществува подгрупа, чиято майка е кредитна институция, разположена понякога в друга държава, представляваща в същото време дъщерно дружество в рамките на по-голяма банкова група, банката майка на подгрупата се отчита на **подконсолидирана основа**. В този случай местната надзорна институция трябва да изисква от чуждестранното дъщерно дружество да отчита на подконсолидирана основа всички операции, извършени на нейната територия, като една група, а надзорът на консолидирана основа на цялата група ще се осъществява от местната надзорна институция по седалище на дружеството майка.

В обхвата на консолидацията не се включват операциите на

дъщерни и асоциирани дружества с промишлена дейност. Тези съучастия се отчитат като инвестиции на дружеството майка и за надзорни цели се приспадат от капитала на групата, която се отчита на консолидирана основа.

Законодателна основа в европейските страни и у нас

В рамките на Европейската общност е разработена всеобхватна програма от мерки за преодоляване на трудностите, които възникват при развитието на групите, включващи в структурата си банкови и инвестиционни компании. Програмата включва специфични изисквания, свързани с консолидирания надзор и контрола над капиталовата адекватност. Тези изисквания са залегнали при разработването на Базелските правила⁵ за ефективен банков надзор, използвани в общността. Разработването на редица документи от Базелския комитет по банков надзор и тяхното непрекъснато изменение и допълнение са продиктувани от поредицата фалити на банкови институции⁶ в страните от Г-10, от които по-големи са тези на *Bankhaus Herstatt* през юни 1974 г. и последвалата криза на европейските валутни пазари, *Вансо Ambrosiano* през 1982 г. и последвалият спор между Люксембург и Италия за отговорността на надзорните органи в двете държави и фалита на ВССІ през 1991 г., който показва назрялата необходимост от развитие на принципите на консолидирания надзор.

Чрез дейността си Базелският комитет по банков надзор определя широки надзорни изисквания и насоки за най-добрата банкова практика, като отделните надзорни органи в страните членки ги прилагат чрез националните си системи и закони.

Основни документи, свързани с надзора на консолидирана основа са:

- Базелски конкордат (ревизиран) от 1983 г. и последващите допълнения в него;
- „Основни надзорни методи“ – сборник документи, издадени от Базелския комитет за банков надзор;
- Директиви на Европейския съюз: Директива 77/780/ЕЕС за съгласуване на закони, подзаконовни нормативни актове и адми-

⁵ Основни надзорни методи. Сборник документи, издадени от Базелския комитет по банков надзор. Т. I, 1997, БНБ.

⁶ Walker, George. Consolidated Supervision, Butterworths Journal of International Banking and Financial Law/February, 1996.

нистративни разпоредби относно дейността на кредитните институции; Втора директива 89/646/ЕЕС, изменяща Директива 77/780/ЕЕС; Седма директива 83/349/ЕЕС (споразумение за консолидираните сметки), Директива 83/350/ЕЕС за надзор върху кредитните институции на консолидирана основа, отменена от Директива 92/30/ЕЕС за надзор върху кредитните институции на консолидирана основа и наскоро публикуваната кодифицирана Директива 2000/12/ЕС от 20 март 2000 г. относно предприемане и извършване на дейност от кредитни институции.

Основният Базелски принцип за осъществяване на контрол от дружеството майка е развит за първи път в Директива 77/780/ЕС. Въпреки това необходимостта от надзор на консолидирана основа не се дефинира ясно до излизането на първата Директива за надзор върху кредитните институции на консолидирана основа от 1983 г.

Тя се появява като логично следствие от фалита на *Banco Ambrosiano* и наложилите се промени в Базелския конкордат (издаден за първи път през 1975 г.). Тази директива се отнася само за група дружества, управлявани от кредитна институция, т. е. дружеството майка е кредитна институция. Чрез директивата се прави опит да се поставят основите на надзора на консолидирана основа, като се определят видовете контрол и особено този при вертикалните съучастия на кредитната институция в други финансови институции. След развитието на финансовия пазар и появата на нови по-сложни структури се налага ревизиране на вече съществуващата директива. Създава се необходимост от разширяване и на обхвата на надзора на консолидирана основа в областта на отчитане и управление на пазарния риск. След фалита на ВССІ от 1991 г. бе приета втората Директива за надзор на консолидирана основа от 1992 г., в която групите – обект на консолидиран надзор, се управляват от финансови холдингови компании или смесени холдингови компании. Директива 92/30/ЕС за надзор върху кредитните институции на консолидирана основа представя специфични правила, свързани с обхвата и методите за надзор на консолидирана основа, там, където има международни групи, включващи две или повече кредитни или финансови институции. Директивата дава възможност за отчитане на пазарния риск при надзора на консолидирана основа, както и да се определят отговорностите и компетенциите на отделните надзорни институции в случаите, когато групата е разположена в няколко

държави и когато дружеството майка не е кредитна или финансова институция. По този начин чрез Директива 92/30/ЕЕС се постига разширяване на принципите и обхвата, заложен в Директива 83/350/ЕЕС.

Областите, в които се прилага надзорът на консолидирана основа, са платежоспособност на групата, адекватност на собствените средства във връзка с отчитането на пазарния риск, контрол на големите експозиции и квалифицираните съучастия в нефинансовите предприятия.

В българското законодателство надзорът на консолидирана основа е разработен предимно като надзор на консолидирана основа на банкова група (Наредба № 12 на БНБ за надзор на консолидирана основа, ДВ, бр. 62 от 28 юли 2000 г.). Стесненият обхват по отношение на обектите на консолидиран надзор е поради недостатъчно развитата икономическа практика, частичното приложение на основни дефиниции и разпоредби, свързани, от една страна, с определяне на структурата, подлежаща на консолидиран надзор, и, от друга страна, липсата на възможност за обмен на информация между отделни надзорни органи както в страната, така и извън нея. По отношение на областите, които се наблюдават на консолидирана основа, също са заложен ограничения, като се акцентира най-вече върху платежоспособността на банковата група и контрола върху концентрацията на големите експозиции. Отново причина за стеснения обхват е по-слабо развитият финансов пазар в страната и липсата на рискове, които са присъщи за пазарните икономики, например отчитането на пазарния риск.

Непрекъснатото развитие на икономическата среда и навлизането на чуждестранен капитал в страната, вследствие на което на финансовия пазар възникват чуждестранни дъщерни и асоциирани дружества, а също и смесени дружества от типа *joint venture* необходимостта от разработването на надзора на консолидирана основа се засилва.

Цели и задачи

Основната цел на надзора на консолидирана основа е да се осигури цялостен контрол над банките (кредитните институции), които посредством своите дъщерни и асоциирани дружества извършват дейност на територията на различни държави. Ако тези

дружества не са обхванати се създава възможност за нарушаване на конкуренцията с местните банки. Стремешът е да се създадат приблизително сходни условия за прилагане на единни регулатори както към местните кредитни институции, така и към международните, а също и прилагане на сходни надзорни мерки и контрол.⁷

Посочените надзорни цели и прилагането на принципите на консолидиран надзор се осъществяват в рамките на Европейския съюз. Този процес се развива и постепенно ще обхване и държавите извън общността. Към настоящия момент прилагането на принципите на консолидирания банков надзор може да се осъществи чрез сключване на двустранни споразумения между отделните държави, на които кредитни институции или техни дъщерни дружества извършват дейност на българския финансов пазар. Този етап на координиране ще спомогне за премахване на първоначално съществуващите пречки при обмена на информация между отделните надзорни органи, от една страна, и ще спомогне за преодоляване на някои несъответствия при прилагането на основните регулации в българската банкова практика, от друга. Изпълнението на основните цели на надзора на консолидирана основа се свежда до определяне на икономическите субекти, формиращи финансови групи от национално значение, тяхното контролиране на консолидирана основа и прилагането на единни регулатори и сходни мерки за надзор към банките, представляващи част от международна структура.

Изискванията за надзор на консолидирана основа дават възможност за по-точна оценка на финансовото състояние на банката (кредитната институция) и измерване на капитала ѝ, като се отчетат и вътрешногруповите връзки и задължения между отделните участници. По този начин чрез комбиниране на балансите на всички дружества, контролирани пряко или косвено от банката майка, е възможно да се определи една обща картина на капиталовата адекватност на групата, като се избегне двойното отчитане на капитала и се проследи приложението на основните надзорни регулатори. Данните от извършената консолидация трябва да се използват заедно с финансово-счетоводната информация, получена на индивидуална основа за всяка банка като

⁷ Директива на Съвета на ЕО 92/30/ЕЕС от 6 април 1992 г. относно надзора върху кредитните институции на консолидирана основа, Official Journal L110, 28.IV.1992, с. 0052 – 0058.

част от групата.

Въпреки че надзорът на индивидуална основа, прилаган към отделни дружества в една обща група, не съдържа достатъчно изчерпателни данни и затруднява извършването на ефективен надзор върху финансови групи или холдинги, консолидираният надзор **не може** да замести надзора на индивидуална основа.

Принципи и методи

Правилното извършване на надзор на консолидирана основа изисква да бъдат спазени голям брой условности с цел уеднаквяване на счетоводната политика. Необходимо е едни и същи правила да бъдат прилагани както към банковата група, така и към индивидуалните банки, за да се осигури еднакво отношение към всички финансови институции без оглед на организационната структура на групата.

Във връзка с осъществяването на банков надзор на консолидирана основа се прилагат някои основни принципи, по-важните от които са:

1. Всяка кредитна институция (банка), която участва в друга кредитна институция (банка) или финансова институция, подлежи на надзор въз основа на консолидиране на финансовото ѝ състояние с това на другите участници в групата. Този принцип е основен в директивата за надзор на кредитните институции на Съвета на Европейските общности (Директива 92/30/ЕЕС).
2. Всички международни банковни групи и международни банки трябва да бъдат надзиравани от местните надзорни институции в страната, която е лицензираща дружеството майка и са упълномощени да извършват консолидиран надзор. Към този принцип се отнася и принципът, че надзорът над чуждестранен банков клон е изцяло отговорност на дружеството майка.
3. Надзорните органи трябва да притежават правото и властта да събират информация от своите задгранични банковни или финансови дружества или банковни групи, за които се явяват местна надзорна институция.
4. Надзорът върху чуждестранно банково дружество е съвместна отговорност между местния надзорен орган в страната, където е лицензирана банката майка и надзорния

орган – домакин на дъщерното дружество.

Във връзка с този принцип ако надзорният орган домакин определи, че някои от използваните минимални стандарти за него са незадоволителни, към чуждестранното банково дружество могат да бъдат приложени по-рестриктивни мерки, за да се изпълнят изискванията за ранно предупреждение.

При прилагането на основните принципи за банков надзор на консолидирана основа са необходими (законово установени) консултации и контакти между надзорния орган домакин и местния надзорен орган. Между двата надзора трябва постоянно да протича информация за състоянието на чуждестранната банка или клон.

Съществуват **три основни метода**⁸ за извършване на консолидацията, които се прилагат в зависимост от процента на контрол, упражняван от дружеството майка. В нашата практика те ще навлизат постепенно. Сега проблемите са свързани с тяхното разработване, тъй като са налице условия за прилагането им.

Методът на **пълната консолидация** се прилага към кредитните и финансовите дружества, които са дъщерни дружества и са под контрола на дружеството майка. Този метод позволява да се наблюдават активите и пасивите, върху които майката упражнява пълен контрол, както и резултатите от дейността и изменението на финансовото състояние на групата.

Пропорционалната консолидация е алтернатива на пълната консолидация. В този случай процентът от активите и пасивите съответства на дела на инвеститора в дружеството. Този метод е подходящ за съвместни дружества от типа *joint venture*, където две или повече банки са включени в управлението на едно дружество и заедно споделят отговорностите и рисковете. Общото за всички съвместни предприятия, спрямо които се прилага пропорционалната консолидация, е наличието на договорно споразумение между съдружниците и упражняването от тях на съвместен контрол.

Във всички останали случаи на съучастия се използва **капиталовият метод**⁸. Той е развитие на първите два метода в отговор на несъответствията, които възникват при отчитане на дългосрочни инвестиции в асоциирани дружества или дружества, чиято

⁸ MacDonald, Ronald. Consolidated Supervision, 1998, Handbooks in Central Banking; Международни счетоводни стандарти, 1999, изд. „Форком“.

дейността е несъвместима с основната дейност на дружеството майка. Традиционно такива инвестиции се отразяват в баланса по тяхната себестойност, а доходите от тях – само на базата на получени дивиденди. Този метод е много подходящ и при отчитане на съучастията на банката в небанкови (например застрахователни) и нефинансови дружества.

Понякога под понятието „*соло консолидация*“⁹ се разбира индивидуален надзор спрямо отделна кредитна институция. В действителност консолидираният надзор на соло база се прилага в случаите, когато дадено дъщерно дружество – самостоятелно юридическо лице, се третира като неразделна част от дружеството майка. Този начин на отчитане и надзор се прилага при определени обстоятелства. В английската практика соло консолидацията се прилага при следните условия:

- 1) банката майка притежава най-малко 75% от дъщерното дружество;
- 2) дъщерното дружество е или изцяло финансирано от банката майка и няма депозити от граждани, или всички негови активи представляват вземания на банката майка;
- 3) управлението на дъщерното дружество е под директен контрол от страна на банката майка;
- 4) общата инвестиция на банката майка в соло консолидираното дъщерно дружество не надвишава нейната чиста стойност.

Банките, които са обект на соло консолидация и са дружество майка, изготвят консолидирани отчети за своите дъщерни и асоциирани дружества по гореспоменатите методи.

Обекти на консолидиран надзор

Съществуването на различни форми на корпоративно групиране, към които банките принадлежат, и практическите трудности, възникващи при надзора върху тези банки, определят необходимостта от дефиниране на обектите на консолидирания надзор. Получаването на ясна и точна информация за структурата на групата и включените в нея отделни дружества е един от основните проблеми при осъществяването на предварителен контрол. По-

⁹ MacDonald, Ronald. Consolidated Supervision, 1998, Handbooks in Central Banking; Международни счетоводни стандарти, 1999, изд. „Форком“.

някога е много трудно, при условие че не е докладвана свързаност между дружества, да се определи групата и елементите (дружествата), които подлежат на надзор на консолидирана основа. Съществуват обаче две основни дефиниции, обхващащи почти всички разновидности на структурите, спрямо които се упражнява надзор на консолидирана основа. Това са всяка кредитна институция (банка), имаща друга кредитна или финансова институция за дъщерно дружество или със съучастия в такива институции, и всяка кредитна институция с дружество майка – финансова холдингова компания.

Основните обекти на надзор на консолидирана основа са:

Банкова група, която съществува, когато всяка банка създаде или придобие дъщерно дружество или има съучастие със същия предмет на дейност в друго дружество.

Като основно правило банките се насочват за инвестиране в други компании само поради факта, че те извършват банкови или финансови дейности, например търговия с ценни книжа, лизинг или просто преводи (трансфер) на пари. По този начин се формира банкова група с широк спектър от банкови и финансови дейности, която в някои случаи се управлява от холдингова компания.

В националното ни законодателство понятието „банкова група“ е дефинирано като банкова група, в която банка има за дъщерни дружества само други банки и/или небанкови финансови институции (чл. 4, ал. 2 от Закона за банките). Трябва да се отбележи, че понятието „банкова група“ не се използва в Директива 92/30/ЕЕС, като банката (кредитната институция) се разглежда във връзка с нейните вертикални и хоризонтални връзки в различните структури.

Вторият по значение обект на надзор на консолидирана основа е финансовата холдингова компания. **Финансовата холдингова компания**¹⁰ е финансова институция, чиито дъщерни предприятия са или изключително, или предимно кредитни/финансови институции, като най-малко едно от тези дъщерни подразделения е кредитна институция (банка).

За приложението на тази дефиниция в българското банково

---

¹⁰ Директива на Съвета на ЕО 92/30/ЕЕС от 6 април 1992 г. относно надзора върху кредитните институции на консолидирана основа, Official Journal L110, 28.IV. 1992, с. 0052 – 0058.

законодателство трябва да се определи понятието „финансова институция“. В действащия Закон за банките съществува дефиниция на „небанкова финансова институция“, която частично покрива съдържанието на „финансова институция“.

Разновидност на холдинговото дружество е холдинговата компания със смесена дейност. **Холдинговата компания със смесена дейност**¹¹ е предприятие майка, различно от финансова холдингова компания или кредитна институция, чиито дъщерни предприятия включват най-малко една кредитна институция.

Най-сложната структура, която съществува на финансовия пазар, е финансовият конгломерат.

Финансов конгломерат¹², често срещан в литературата като хетерогенен финансов конгломерат, е икономически субект, чийто бизнес е предимно финансов, и чиито банкови, застрахователни и инвестиционни предприятия са в сферата на надзорно регулиране.

Основното значение на понятието финансов конгломерат се свежда до това, че тази група упражнява различни видове финансови дейности, извършващи се традиционно и по закон поотделно, които не са обект на едни и същи регулации в много държави. Следователно може да се приеме, че в страни, където е позволено банките да притежават собствени инвестиционни дружества, банковите групи попадат в обхвата на тази дефиниция и между надзора на финансови конгломерати и консолидирания надзор на банкови групи съществува известно припокриване.

В литературата съществуват три типа финансови конгломерати:

- 1) конгломерати с предимно банкова дейност (повече от 80%) – обект на банков надзор;
- 2) конгломерати с предимно застрахователна дейност (повече от 80%) – обект на застрахователния надзор; и
- 3) смесени конгломерати – към тях се прилага комбиниран банков и застрахователен надзор.

В конгломерата като нерегулирани отново остават производс-

---

¹¹ Joint Forum on Financial Conglomerates, Supervision of Financial Conglomerates (prepared by Tripartite Group of Banking, Securities and Insurance Regulators), February 1999.

¹² Ibidem.

твените дейности.

В българското национално законодателство не е дефинирано понятието „конгломерат“, съответно „финансов конгломерат“.

Разгледаните обекти на надзора на консолидирана основа са изградени от т. нар. елементи. Това са дружества, в които предприятието майка има различни по размер съучастия. Елементите не включват банковите клонове, които са оперативни предприятия и нямат отделна законова регламентация, т. е. те са неразделна част от кредитната институция (банката майка).

Един от основните елементи е дъщерното дружество. **Дъщерно дружество**¹³ по смисъла на чл. 1, ал. 1 от Директива 83/349/ЕЕС е всяко дружество, върху което по мнението на компетентните органи предприятието майка упражнява ефективен контрол. Всички дъщерни дружества на дъщерни дружества се считат също за дъщерни дружества на предприятието майка.

Дефиниция на дъщерно дружество в националното ни законодателство е посочена в Търговския закон (чл. 277, ал. 3), на която се позовава и Законът за банките. Съществува разликата в съдържанието между дефиницията на дъщерно дружество от Директива 92/30/ЕЕС и тази в българското законодателство.

Не се покрива и понятието „участие“¹⁴, което в Директивата за надзор върху кредитните институции на консолидирана основа е определено като „собствеността, пряка или косвена, върху 20% или повече от капитала, или правото на глас в едно предприятие“. От друга страна съществува различие и между дефинициите на „дъщерно дружество“, използвани в МСС 27 „Консолидирани счетоводни отчети и отчитане на инвестициите в дъщерни предприятия“ и НСС 27 „Консолидирани счетоводни отчети“.

Елемент на дадена група може да бъде асоциираното дружество. Под **асоциирано (присъединено) дружество**¹⁵ се разбира дружество, в което дружеството майка има пряко или косвено участие в капитала или в правото на глас при управлението в размер на 20% и повече, ако дружеството майка не го контролира изцяло.

Друг елемент, участващ в структурата на обектите на консолидиран надзор, е **дружество за спомагателни банкови услуги**¹⁶

¹³ Директива на Съвета на ЕО 92/30/ЕЕС от 6 април 1992 г. относно надзора върху кредитните институции на консолидирана основа, Official Journal L110, 28.IV.1992, с. 0052 – 0058.

^{14, 15, 16} Пак там.

Това е предприятие, чиято основна дейност включва собствеността върху или управлението на имущество, управление на услуги по обработката на данни или всяка друга подобна дейност, която се явява спомагателна по отношение на основната дейност на една или повече кредитни институции.

Последните две понятия – асоциирано дружество и дружество за спомагателни банкови услуги – не са дефинирани в националното ни банково законодателство, а това затруднява прилагането на надзорните регулации спрямо тях.

По отношение на обхвата на надзора на консолидирана основа обектите могат да бъдат разделени на регулирани и нерегулирани. Регулирани са обектите, към които се прилагат надзорните регулации. Тъй като обхватът на надзора на консолидирана основа в националното ни законодателство е стеснен, то и регулираните обекти се разглеждат ограничено. Регулирани са банковите групи, подгрупите, които съществуват в рамките на финансовия холдинг, и банките, които имат съучастия в дружества, различни от банки и финансови (небанкови) дружества. Всички останали формирования са извън правомощията на надзорния орган и законово регламентирания обхват на консолидирания надзор¹⁷.

Количествен и качествен надзор на консолидирана основа¹⁸

Оценката на дадена група може да се разглежда в количествен и в качествен аспект.

Консолидираните надзорни отчети за ранно предупреждение позволяват да се анализира финансовото състояние на банкова група или финансов холдинг чрез количествени показатели. Количествената оценка, която включва показателите за адекватността на капитала, качество на активите, концентрация на големите и свързани експозиции, измерване и управление на пазарния риск, определя финансовата позиция на банката и банковата група.

Адекватността на капитала на банките се регулира във връзка с кредитния риск чрез системата на рисковите тегла. Определя

¹⁷ Закон за банките, ДВ, бр. 52 от 1 юли 1997 г., чл. 4, ал. 1.

¹⁸ Ronald MacDonald, Consolidated supervision of banks, 1998, Handbooks in Central banking; Financial Services Authority (FSA), A Guide to banking supervision policy: Notes, 2000.

се общо съотношение на платежоспособност (според Базелските стандарти минимум 8%, а в националното ни законодателство – 12%), което трябва да се спазва като изискване както на неконсолидирана основа за всяка банка поотделно, така и на консолидирана основа за цялата група.

Друг основен количествен показател, посредством който се определя финансовото състояние на банковата група, е контролът върху големите експозиции. Наблюдението и контролът върху отделните големи експозиции е най-важният аспект на консолидирания надзор. Определянето на лимитите на отделна голяма експозиция към един клиент или свързани лица на групово ниво не се различава от този, установен за отделна банка. Рискът от концентрация трябва да се следи внимателно и при експозициите, които възникват от свързани с банката лица, каквито са мажоритарните собственици, директорите и техните роднини, а също и отделни дружества, които са под контрола и управлението на акционери и други свързани с банката лица.

Количествен показател са и установените лимити по отношение на финансовите дълготрайни активи и квалифицираните участия. В нашето законодателство съществуват разпоредби, лимитиращи размера както на финансовите дълготрайни активи, така и на квалифицираните участия. Тези ограничения обаче не са включени в обхвата на надзора на консолидирана основа в нашата практика и следователно не могат да бъдат регулирани. В тази връзка е необходимо по-нататъшното разработване и включване на този показател с изчисляване на групово ниво.

Измерването и управлението на пазарния риск във връзка с капиталовата адекватност на банките е следващият основен количествен показател. Това е една от областите, която предстои да бъде развита, тъй като все още не се надзирава на индивидуална (неконсолидирана) основа.

Качественият аспект на надзора на консолидирана основа се фокусира върху общия бизнес, контрола, организацията и управлението на групата. Разглежда се също и общата бизнес среда на банката и на основните участници в групата, като се изчисляват рисковете, които са различни от тези при количествената оценка на групата. Основните рискове за качествена оценка при надзора на консолидирана основа са:

- **операционен риск**, който включва всяко неизпълнение или нарушение на вътрешните правила и процедури на групата,

наличие на неадекватна информационна система, възможни измами, форсмажорни обстоятелства и други подобни рискове от операционен характер;

- **законов риск**, който възниква при сключване на споразумения и договори с отделни контрагенти на банката;
- **риск от репутация**, който обхваща грешки от неизпълнение на клиентски нареждания, а също и допуснати грешки и несъответствия при прилагане на регулации и законодателство, нарушение при разположението на активите на групата.

Организацията на дейността и управлението на групата често не съответства на законово изградената структура. Основен проблем пред надзорната институция е как органите на управление на групата организират едновременно и дейността, и контрола над нея, а също и перспективите ѝ за развитие. В зависимост от това в групата може да съществуват едно или няколко дружества, които да извършват основната дейност и да акумулират основните доходи на групата. Тези дружества могат да играят първостепенна роля при разпространението на основните продукти на групата на международно (глобално) или на регионално ниво, дори и в отделен географски район.

За ефективното извършване на надзор на консолидирана основа чрез качествена оценка на групата е необходима информация за организацията и управлението както за групата като цяло, така и за отделните дружества, участващи в нея.

Основен проблем се явява събирането и достоверността на информацията за отделните дружества в групата, подлежаща на надзор на консолидирана основа.

Основни рискове, наблюдавани на консолидирана основа

Надзорът на консолидирана основа се осъществява по отношение на всички рискове, които възникват при извършване на банкова и/или инвестиционна дейност.

От надзорна гледна точка рискът е възможността очаквани и неочаквани събития да окажат неблагоприятно влияние върху капитала или доходите на банката. Оценяването на рисковете в отделните включени в общата структура дружества поотделно и заедно на консолидирана основа, представя общия профил на

групата като една глобална организация.

Определянето на рисковия профил на банката като част от дадена структура е основна задача на надзора на консолидирана основа. Обикновено това се осъществява чрез измерване на количествени показатели, разгледани по-горе.

Кредитният риск е основен финансов риск, който включва оценката на качеството на активите и концентрацията на експозиции, които пък от своя страна определят платежоспособността на кредитната институция. При извършване на анализ на групата на базата на консолидирани надзорни отчети може да се установи, че рисковият профил и качеството на активите за отделна банка могат да бъдат коренно различни от тези за групата като цяло. От друга страна, индикаторите за диверсификация на кредитния риск също могат да бъдат повлияни от размера на различните експозиции на индивидуалните дружества срещу тези на групата посредством относителния размер на собствените средства на дружествата.

Следователно общата структура на активите, които са носители на кредитен риск, и оценката на вида дейност на банката ще се различават винаги, когато групата е оценена като цяло срещу индивидуалната оценка на банката.

Определянето на капиталовата адекватност на групата е основен количествен показател, пряко свързан с оценката на кредитния риск и неговата концентрация. При изчисляването на консолидирания показател за платежоспособност (капиталова адекватност) активите на групата нарастват, докато собствените средства намаляват, т. е. рисковете се увеличават, а нетната стойност на капитала спада. Фактически при този процес активите са сумирани (обобщени), докато капиталът и резервите са компенсирани. В българската нормативна база съотношението за платежоспособност на банките (капиталова адекватност) подлежи на наблюдение и оценка на консолидирана основа.

При осъществяването на консолидиран надзор местният надзорен орган на банката майка поема главната отговорност за контрол над системата за ликвидност в банковата група. Трябва обаче да се отбележи, че пълна консолидация не може винаги да се приложи при изчисляването на ликвидност поради различията в местните регулации и пазарните ситуации и различията във времеви зони и валутите. Надзорният орган – домакин на дъщерното дружество има задължението да информира незабав-

но местната надзорна институция на банката майка за всяко по-сериозно ликвидно нарушение на нейния клон или дъщерно дружество.

Консолидацията влияе (променя) матуритетната структура на баланса на банката. Наблюдението, измерването и контролът върху лихвения риск изискват едно широкогрупово обсъждане на характеристиките на лихвения процент и матуритетите на активите и пасивите в групата. В банковата ни практика измерването и отчитането на лихвения риск на индивидуално и групово равнище предстои да бъде разработен.

Всички дружества, включени в обхвата на консолидацията, за надзорни цели трябва да притежават адекватен механизъм за извършване на вътрешен контрол както в рамките на групата, така и като индивидуални участници в нея. Вътрешният контрол на групата, начините и механизмите, с които той се осъществява, е част от качествената оценка на финансовото ѝ състояние.

Оценката и управлението на пазарния риск в цялата структура е един от основните въпроси при определяне на финансовото състояние на групата на консолидирана основа. В много случаи съществуването на различен пазарен риск в отделните части на групата затруднява определянето и управлението на този риск в групата като цяло. Оценката и управлението на пазарния риск са пряко свързани с определянето на адекватността на капитала на групата. Тези сравнително сложни технически механизми за оценка на пазарния риск, както и недостатъчно развития пазар на ценни книжа в България определят неговото частично приложение при банковите регулации. Все още не е дефинирано съдържанието на търговския портфейл, а оттам и подходите и начините за оценка на пазарния риск.

Състояние и проблеми на надзора на консолидирана основа в България

Непрекъснато засилващата се конкуренция на световните финансови пазари и развитието на процеса на глобализация разширяват приложението на консолидацията за надзорни цели. Променят се и се разширяват надзорните регулатори за ранно предупреждение. Сложните финансови структури оказват съществено влияние при развитието на банките и налагат прилагането на един всеобхватен надзор, осъществяван чрез сложни модели за

определяне на риска и за комплексна оценка на финансовото състояние на групата. Безспорно тези важни икономически процеси засягат и българската икономика. Въпреки че в съвременния етап на развитие на националната икономика липсва практика в областта на надзора на консолидирана основа, необходимостта от него нараства. Това се обуславя най-вече от бързото навлизане на чуждестранен капитал в страната, от придобиването на големи пакети акции в различни финансови дружества и създаването на нови по структура стопански субекти. Наред с появата на сложните икономически структури, обединяващи различни дейности, важно значение придобива навлизането на европейската практика в нашата икономика.

Проблемите, които възникват у нас като следствие от проявлението на световната тенденция към сливания и вливания, могат да се групират в две основни насоки. Първата по значение е създаването на възможност за достъп до информация, която би осигурила прозрачност на финансовото състояние за отделните части (дружества) в обектите на консолидирана група. Развитие на обхвата на надзора на консолидирана основа по отношение на областите, в които се прилагат регулаторите за ранно предупреждение, е вторият по значимост проблем при разработването на този способ.

Други проблеми с първостепенно значение са липсата на някои основни дефиниции, използвани при разработването на надзора на консолидирана основа и тяхното частично приложение по отношение на съдържанието им. Това затруднява осигуряването на законова рамка на надзора, когато той се извършва на консолидирана основа.

Съществен проблем в разглежданата област е непрекъснатият обмен на информация между компетентните надзорни органи по седалището на чуждестранните банки и надзорния орган – домакин на техните дъщерни дружества. Така например специфични банкови събития в чуждестранната банка майка могат да застрашат дейността на клоновете и дъщерните ѝ дружества в България. Това би могло да включва проблеми с платежоспособността, ликвидността, управлението на рискове, репутацията и др. Преодоляването на този проблем е свързан с размяната на информация между местния надзорен орган на страната, в която е лицензирана банката, и надзорния орган в страната – домакин на дъщерното дружество.

По отношение на консолидацията и надзора на консолидирана основа понастоящем практиката в отделните държави – членки на ЕС, и в тези, които кандидатстват за членство в Европейския съюз, се различава. Унифицирането на тази практика очевидно е сложен процес, който не се очаква да приключи в близко бъдеще.

За нашата страна е необходимо разработване и усъвършенстване на надзорните процедури с оглед ефективното приложение на основните принципи на консолидацията, както и подобряване на техниките за надзор на консолидирана основа.

Литература

1. Основни надзорни методи, Сборник документи, издадени от Базелския комитет по банков надзор. Т. I, 1997, изд. на БНБ.
2. Директива на Съвета 83/350/ЕЕС от 13 юни 1983 г. за надзора над кредитните институции на консолидирана основа, Official Journal L193, 18.VII.1983.
3. Директива на Съвета 92/30/ЕЕС от 6 април 1992 г. относно консолидирания надзор върху кредитните институции, Official Journal L110, 28.IV.1992, с. 0052 – 0058.
4. Joint Forum on Financial Conglomerates, Supervision of Financial Conglomerates (Prepared by Tripartite Group of Banking, Securities and Insurance Regulators), February 1999.
5. Ronald MacDonald, Consolidated Supervision of Banks, Handbooks in Central Banking, 1998.
6. Financial Services Authority (FSA), A Guide to Banking Supervision Policy: Notes, 2000, www.fsa.gov.uk
7. George Walker, Consolidated Supervision, Butterworths Journal of International Banking and Financial Law/February, Queen Mary and Westfield College, London university, 1996.
8. The Economics of Bank Regulation, Journal of Money, Credit and Banking, Nov. '98.
9. Международни счетоводни стандарти, МСС 27 „Консолидирани счетоводни отчети и отчитане на инвестициите в дъщерни предприятия“, изд. „Форком“, 1999 г.
10. Международни счетоводни стандарти, МСС 28 „Отчитане на инвестициите в асоциирани предприятия“, изд. „Форком“, 1999 г.
11. Наръчник по банков надзор, изд. БНБ, 1999 г.
12. Закон за банките, ДВ, бр. 52 от юли 1997 г.
13. Зигмунт Бауман, Глобализацията. Последници за човека, изд. „ЛИК“, 1999 г.
14. Горм Расмусен, Консолидиране на счетоводни отчети, изд. „Персонал-консулт ЛД“, 1993 г.
15. Workshop on Consolidated Supervision, Oct. 19 – 21, 1998, Budapest, Hungary.
16. Workshop on Consolidation of Banks Accounts and Banking Supervision on Consolidated Basis, May 24-28, Vienna, Austria, 1999.
17. Comptabilité bancaire: principes et méthodes de consolidation, IBFI, Banque de France, 15 – 19 mai, 2000.

ДИСКУСИОННИ МАТЕРИАЛИ

- DP/1/1998 **Първата година на Паричния съвет в България**
Виктор Йоцов, Николай Неновски, Калин Христов, Ива Петрова,
Борис Петров
- DP/2/1998 **Финансова репресия и рაციониране на кредита в условията на паричен съвет в България**
Николай Неновски, Калин Христов
- DP/3/1999 **Стимули за инвестициите в България: оценка на нетния данъчен ефект върху държавния бюджет**
Добрислав Добрев, Бойко Ценов, Петър Добрев, Джон Ърст
- DP/4/1999 **Два подхода към кризите на фиксираните курсове**
Николай Неновски, Калин Христов, Борис Петров
- DP/5/1999 **Моделиране на паричния сектор в България, 1913 – 1945 г.**
Николай Неновски, Борис Петров
- DP/6/1999 **Паричен съвет и финансови кризи – опитът на България**
Румен Аврамов
- DP/7/1999 **The Bulgarian Financial Crisis of 1996 – 1997**
Zdravko Balyozov
- DP/8/1999 **Икономическата философия на Фридрих Хайек (100 години от рождението му)**
Николай Неновски
- DP/9/1999 **Паричният съвет в България: устройство, особености и управление на валутния резерв**
Добрислав Добрев
- DP/10/1999 **Паричните режими и реалната икономика (Емпиричен тест преди и след въвеждането на паричен съвет в България)**
Николай Неновски, Калин Христов
- DP/11/2000 **The Currency Board in Bulgaria: The First Two Years**
Jeffrey B. Miller
- DP/12/2000 **Fundamentals in Bulgarian Brady Bonds: Price Dynamics**
Nina Budina, Tzvetan Manchev
- DP/13/2000 **Изследване на парите в обращение след въвеждането на паричния съвет в България (транзакционно търсене, натрупване, скрита икономика)**
Николай Неновски, Калин Христов
- DP/14/2000 **Макроикономическите модели на Международния валутен фонд и Световната банка (анализ на теоретичните подходи и оценка на ефективността от прилагането им в България)**
Виктор Йоцов
- DP/15/2000 **Динамика на банковите резерви при паричен съвет**
Борис Петров
- DP/16/2000 **Един възможен подход за изграждане на симулационен макроикономически модел на България**
Виктор Йоцов